Je li istina...

100

Mala biblioteka Glasa Koncila 2

...da je BRAK ZAMKA PRIRODE?

S ovom knjižicom započinje novi niz izdanja GLASA KONCILA pod zajedničkim naslovom »Je li istina da...« Tu će se obrađivati mnoga teoretska i praktična religiozna pitanja što se nameću današnjem čovjeku — vjerniku i nevjerniku. Svaka knjižica djelo je drugog autora. To su prijevodi s francuskog, iz niza veoma popularnih i mnogo prevođenih izdanja što ih uređuje čuveni katolički omladinski pisac Fernand Lelotte u Bruxellesu.

A. van Cutsem

DA JE BRAK ZAMKA PRIRODE?

»U braku je muškarac rob: uhvatio se u gvožđa koja mu je priroda podapela. Žudnja ga privukla vitkoj i svježoj djevojci, oženio se, i sad nema kud ni kamo nego cijelog života mora tegliti sprva debelu i dostojanstvenu gospođu, a zatim kao suha grana suhu staricu. Divna, nježna igračkica, za koju se nadao da će mu uljepšati živovanje, postaje ogavan teret na leđima.«

Tako piše Simona de Beauvoir u knjizi »Sudbina žene«.[1]

U prvi mah reklo bi se da je to njezino rasuđivanje točno.

»Pusti snovi i varave nade«

Zastanite pa ih pogledajte. Da li je ikad igdje bilo ma štă ljepše i dirljivije! Savršena slika sreće, životne radosti, međusobnog povjerenja. Tačno je da nema zaručnika i zaručnice kojima oblačina sumnje, makar samo za trenutak, ne pomrači nade u konačan uspjeh. Ali od surovih udaraca, kojima stvarnost u laž utjeruje njihova očekivanja, oni se štite neprobojnim oklopom ljubavi.

Pa kad ih je pored mladosti još zapalo i bogatstvo, pa i slava, ljepota i zdravlje — ë, onda čovjek ne može a da ne pomisli na mlade bogove iz antičke predaje, a svatko živ pohlepno sluša i najsitnije pojedinosti o njihovoj idili, kao što je nekoć slušao priče iz mitologije.

---

[1] Simona de Beauvoir u toj raspravi poriče ništa manje nego istinu i značaj materinskog nagona u biću žene. Stoga je kardinalski odbor za prismotru nad štampom, koja doprinosi razaranju ćudoređa, bio prisiljen da ovu knjigu 27. lipnja 1956. unese u spisak moralno nezdrave lektire, u Indeks. Nedavno je taj odbor obustavio rad i nove se knjige u taj spisak formalno više ne unose. Ali ćudoredni otrov nije prestao biti otrov, i mi smo ga, bez obzira na Indeks, dužni izbjegavati. Pr.

»Samo si jednom u životu mlad«

Istrčimo sad prečàcem fantazije na brdašce iznad velikog zavoja na drumu života, ne bi li ih vidjeli kako putuju udvoje, i šta je od svega onog sjaja ostalo nakon dvadesetak ili trideset godina. Sjećamo se, kako smo negda uživali u njihovoj ljepoti, svježini i privlačivosti. A šta je sad ovo? Tromim se korakom primiču muškarac i žena, bez ikakve dražesti u vanjskom izgledu, bez lakoće u pokretima, ugojeni, zapušteni, aljkavi. Od razumna stvora ne očekujemo da se ponaša kao stroj, a njima se u kretnjama i govoru izmiču manijački automatizmi koji u nama izazivaju smijeh. I ne bismo ni odoljeli smijehu na njihov račun, da nas njih dvoje ne podsjećaju na robijaše koji, prikovani jedan za drugog, žalosno vuku svaki svoju kuglu na lancima bez ikakve nade u pomilovanje.

U romanu »Campine« Libert iznosi prizor u kojem djevojka naiđe na listove što su ih njeni roditelji jedno drugom pisali kad su bili zaručeni: kakvo obilje čuvstava, kakva plemenitost i moralna čistoća!

A na šta je sve to izišlo? Namrgođen bračni par, bez i trunka ljubavi! Na jednoj strani muž, opor i suh, ni kap nježnosti iz njega da iscijediš, a na drugoj žena koja se navikla na tu bezosjećajnost, otupjela, odrvenjela. Obitelj u kojoj se dva stvorenja neprekidno glože i uzajamno muče, u kojoj se čuju samo razgovori o novcu, a djeca nisu Božji blagoslov, nego crna tegoba i ocu i majci.

— Šta bi rekla kad bi se naša ljubav izvrgla u takav užas?

— Ah, ne! Bolje odmah smrt!

— To je prenaglo rečeno. Ima jedna mogućnost — jedna jedina! — da nas ljubav ne razočara...

Kasnije ćemo ponovo doći na rješenje što ga je ovaj mladić imao na umu.

O mamcu i zamci kojom nas priroda lovi

Kad vidimo kako ljubav započinje i čime se na kraju svršava, onda nam to prirodino oruđe za lov izgleda priprosto i jednostavno, a za onoga tko ipak dopusti da ga ona njime ščepa, ne bismo jamčili da je naročito oštrouman.

Ali priroda svoj plan ostvaruje na dijelove, postepeno, komad po komad. Prvi je njen potez u tome da suptilnim djelovanjem žljezdanih lučevina obdari mlade udavače blistavilom neodoljive ali prolazne krasote.

Mladi ljudi oba spola, uostalom, i nesvjesno postaju sukrivci prirode u tome pokuzajući se jedni drugima u najljepšem osvjetljenju: sve same vrline, a nikakvih mana. Pijan od ljubavnog zanosa, kritički razbor u ocjeni voljenog stvorenja utone im u dubok san i uspjeh im je zbog toga još lakši i veći.

— Ne usuđujem se — povjerljivo mi reče jedna djevojka — da svog zaručnika oslovim sa »ti«. Znate, on je tako pristojan i fin, ponaša se otmjeno i plemenito, uviđavan je, taktičan, mudar, sve zna; mã, nije običan čovjek, pa eto!

A ja sam njenog zaručnika, taj uzor savršenstva, znao kakav je: odličan mladić, nema šta, ali za objedom ili večerom — stopostotni kočijaš. Možda se pred zaručnicom ustručavao, kočila ga, možda, želja da se dopadne i bojazan da mu djevojka ne okrene leđa, pa je odmjeravao svaki pokret ,svaku svoju riječ? Ili se ona ćoravo zatreskala? Bilo šta bilo, ono što mora biti, bit će, i već za nekoliko mjeseci zajedničkog života, njoj će pasti mrena s očiju, a njemu će dodijati psihički uređaj za kočenje: tad će ona treznije gledati... a on se nemarnije ponašati.

Těško onom tko se ženi očima, a ne ženi se ušima

Valja nam dakle priznati, htjeli mi to ili ne, da između djevojke prije udaje i mlade žene u braku, zjapi duboka razlika. U zaljubljeničkoj omaglici mladiću je djevojka lebdjela u visinama, kao izuzetan i nestvaran lik iz bajke, pa su mu čak i njezine mane raznježavale srce milinom. A je li samo postala žena, odmah se rasplinjuje onaj blistavi nimbus kojim je njegova mašta okružila njenu glavu. Nježno i krhko tijelo, djevičanski blag i ljubak izražaj madone, alabastrena bjelina lica — sve mu se to sada javlja u drukčijem vidjelu, kao predznak vječito kolebljiva zdravlja koje će od njega zahtijevati svakojake obzire bez kraja i konca. A kad mu još oko zapne za račune od frizera, od modistice i od kozmetičarke, mnogo će ga manje očaravati njena

otmjenost i ljepota. Možda se i u svom nagonu mužjaka da u svemu bude nadmoćan, osjeti poniženim zbog njezina jačeg uma, ili — naprotiv — možda otkrije da se iza njenog pogleda, što ga je kozmetičarka, odstranivši dlačice i mȁlje, pomoću šminke ukrasila izražajnošću, zapravo krije sićušan vrapčji mozak, nesposoban da se uzdigne do njegove kulturne razine, i da cijeni bilo šta drugo osim tričarija.

I obrnuto, žena mnogo manje štuje ponositu mušku nezavisnost, kada suprug tu nezavisnost izražava preziranjem sviju obzira prema njoj, pa stalno zaboravlja obrisati cipele na pragu, gleda ravo u pepeljaru, a pepeo s cigarete otresa po tepisima i po stolu, pod izgovorom da je iznanada susreo starog pobratima ne dolazi kući već ostavlja ženu da se dosađuje, čekajući ga u gluhoj tišini samoće po čitave duge večeri. Njegova snaga, odlučnost i tvrdoća često se razotkriju kao najčistije sebeljublje i divljačka okrutnost. Možda njega zanose plemeniti ideali? To je veoma lijepo, no bude li taj idealizam posve lišen smisla za praktičan život, on mladu ženu, kojoj puca glava od svakodnevnih briga oko pitanja kako da sastavi kraj s krajem u kućanstvu, neće baš nimalo oduševljavati.

Kad im stvarnost jednom raspirši zanesenost prvobitne ljubavi, uviđaju oni da se karakterom u koječem nikako ne slažu, navikavaju se da jedno drugo podnose, opuste ruke niza se i strpljivo žive i dalje zajedno, ostajući svȁko za se onàkvo kàkvo je i bilo. Budno paze da nitko spolja ništa ne primijeti, ali brak im nikad neće biti onaj srećom ozaren i topao kutić, što su ga zamišljali u negdašnjim sanjama i što bi doista sada i bio, sȃmo da je partner ostao onakav kakav je izgledao u vremenu do vjenčanja.

— Znaš li za ikoji sretan brak? — pita zaručnica u romanu »Campine«.

— Ne znam ni za jedan jedini u kome bi bračni drugovi bili sasvim zadovoljni, to je istina. Ali na kraju se ipak slože i nekako sve dovedu u podnošljiv raspored i sklad.

— Pa dabome! Rane zarastaju, ali tek poslije kolikih i kolikih stradanja- I kakve sve duboke brazgotine i ozljede ne ostaju iza njih!

Ako nema sklonosti za roditeljski poziv...

Na vrijeme se oženiti,
Pa domaćin i roditelj biti,
Prekrasna je stvar,
Al' pretežak tovar.
(Iz narodnog iskustva širom bijela svijeta)

Ali sve je ovo dosad tek najsporednija strana te zamke. Priroda nas vara u koječemu što je daleko, daleko bitnije. »Ljubav je — veli André Maurois — nasmijano, razigrano i raspjevano oduševljenje i bezgranična radost što smo zajedno s voljenim stvorenjem«. Eto, šta je, prije svega drugog, očaralo zaljubljenike u pogledu braka. Oni još niti misle niti znaju kakvo su breme i kakav jaram o vratu djeca koja mogu da poniknu iz njihove bračne veze.

Dok je bila djevojčica, i mladenka se igrala s lutkom, zanesena u san o materinstvu. Svaka je lutka čudo od pameti, uvijek mirna, poslušna i uredna. Kad nam igra dosadi, lutka ide u kutiju, i za nju se više ne zna, kao da je i nema. A dojenče — ono pravo — jao i pomagaj! Takav jedan sićušan stvor i dan i noć sve nešto zahtijeva, i majčino ratovanje s njim vuče se godinama!

Mladim supružnicima protječe život u otužnom zadahu pelena: jedne se još nisu ni osušile, a već druge mokre dolaze. Krȉka i vrȉska djece nikad se ne stišava. Majka neprestano krpi rublje i čarape, sprema posteljice, kolijevku i dudlice varalice. Otac se tek umorno spustio u naslonjač da pregleda novine, a već mu se na koljena vere živahan dječačić, pun inicijative: prva mu je točka u planu da ocu iščupa nos, a zatim će već vidjeti šta još može da poduzme. Čini se da njih dvoje i materijalno loše prolaze, i da s velikim naporom jedva izvlače noge iz gliba oskudice. Nema više izletȃ ni putovanjȃ, svršeno je s koncertima, s kinom i sa kazalištem! Sad su prikovani za kuću, malne kao nekoć galȉjot za svoje veslo i veslačku klupu!

Pogledajte ih nedjeljom kako, s dječjim kolicima pred sobom, šetaju po gradu. Čim naleti auto — a on samo hitro šije čas tamo čas ȃmo — oni grčevito hvataju djecu za ruke, u neprekidnoj strepnji, da se kojem od njih ne dogodi kakvo zlo. Ne znate ih ni tko su ni šta su, pa ste ipak sigurni, da im je ta šetnja gorko prisjela!

Uzmimo da pođu na godišnji odmor. Tko se od vas nije kadgod sažalio na te roditelje, što putuju s dvoje-troje male djece koja dotiču sve što ugledaju, koja se knjěze, cmĭzdre, šmrkava su, dosadna su, umoriše oca i majku do iznemoglosti, hvatajući prstima za dovratke, stavljajući u usta sve što god im padne šaka, vraćajući se iz jednog ugla za drugim, uvijek s novom čvorugom na glavi, i gubeći po deset puta na dan rukavice ili maramicu!

Priroda hoće da osigura produženje i obnovu života na zemlji. Ona dobro zna da je to, sve u svemu, teret s kojim nema šale, teška zadaća svakome koga gȍd zapadne. Zbog toga nas i ne pita hoćemo li-nećemo li, već nam zaslijepi oči ljubavlju, kao što lovokradica jakim svjetlom iz lampice zabliješti oči divljem zecu.

Možda će netko ovdje primijetiti: »A Crkva se udružila s njom, pa čim tkogod nagazi na gvȍžđa i nad njim škljocne zasunka od željeza, Crkva zgrabi hvataljku za pero i čvrsto je drži zatvorenu: gdje si pao, tu si i ostao!«

Ogledalce za hvatanje ševâ

Pođimo još dalje i dublje s ovim razmatranjem i pogledajmo da li možda bračni drugovi u svojim najprisnijim odnosima ne nalaze istinska zadovoljstva i radosti, podobne da im budu naknada za sve ove jade i nevolje.

Još davno su vjerovali ljudi koji misle, da ljubav kao da sjedinjuje dva različita stvorenja jedno s drugim na taj način što ih pretapa jedno u drugo. Muškarac i žena kao da se vraćaju prvobitnom jedinstvu koje su — po mišljenju iz prastarih vremena — izgubili cijepanjem ljudskog bića u muško i žensko. Jedinstvu za kojim se u srcu ljudskom nikad nije ugasila čežnja, ni prestala túpa bol od rane, kojoj nema lijeka.

Avaj, željo pûsta! Uzalud je svako nastojanje, uskoro nam valja dići ruke! Potpuno sjedinjenje dvaju ljudskih bića isprazan je i nemoguć san. »Ljubavni čin tjelesnog dodira — piše Jacques Madaule — simbol je i znak najdublje uzajamne veze i zajedništva... Ali, samo simbol, samo znak... U nutrini bračnog druga, u neispitanoj prašumi njegove psihe, uvijek će ostati kakav neprohodan i šumovit krš, neka mračna udolica ili guštara iz koje nas on oprezno motri kako rujemo po njegovim tajnama, i poduzima sve što može da nam onemogući pristup u najdublju istinu o sebi... baš onako kao što i mi sami ne možemo nikome pustiti da zaviri u neke naše rupčage i provalije u duši.«

I poslije toga opet ostajemo sami, okom u oko s patnjama, među kojima se kao najteža ističe podmukla i otrovna sumnja da naš izabranik ili izabranica nije ono jedno jedino biće na svijetu, kako smo vjerovali, nije ono savršenstvo bez prigovora, žena koju nijedna druga ne bi mogla zamijeniti. Sve više nas obuzima napasno uvjerenje, da će nam neka, dosad nepoznata, pružiti ono što smo od ove uzalud očekavli.

Nije svatko na ovako zamršeno brdo tkan. Ovu gotovo mističnu potrebu sveobuhvatne ljubavi osjećaju, nema dvojbe, samo duhovno izuzetni ljudi.

No i prosječan čovjek ima svoje težnje, na svoj način i on zna kako je to čemerno i bolno, kad se nadaš nekom dobru a snađe te zlo.

Dr Haveman podatke iz Kinseyeva[1] izvještaja sažima u ovakav zaključak:

1. Odnosi između dva spola nisu dosada nikad imali nekoga osobitog uspjeha, premda nas erotički osjećajna i prekomjerno čulna atmosfera našeg doba navodi na suprotno uvjerenje.

2. Uspjeh je veoma teško i zamisliti, prosto zbog nesuglasja u tjelesnom i duševnom ustrojstvu jednog i drugog spola. Na svaka tri bračna para statistički otpadaju po cijela dva, čija se bračna lađica nasuče prije ili ksnije na plićak tjelesnog neslaganja. Neki parovi, štaviše, na plićaku ostaju zauvijek.

»Što se tiče spola i spolnosti, izjavljuje drugi jedan Kinseyev učenik, izgleda mi da je priroda rđavo obavila svoj posao«.

Kad čovjeka odasvuda skȍle te izjave i svjedočanstva, on se u čudu pita, mȁ da li je zbilja imalo smisla da se u početku onako silno zanosim? Nije li mnogo mudrije uzeti

[1] Američki istraživač seksualnog života. Pr.

se na vrijeme u pamet i ljubavnoj groznici suprotstaviti nesavladljiv otpor, znajući da sav onaj neodoljiv čar željenog stvorenja nije ništa drugo već prekrasan mamac u zamci, postavljenoj s jedinim ciljem da se ljudskom rodu zajamči održanje na zemlji?

A òni čija sveta riječ je nama zakon...

»Ako tako stvar stoji između muža i žene, onda je bolje ne ženiti se«.[1]

Ta misao, puna razočaranja, uobličena ovim riječima, pala je s nečijih usana u grupici najbližih Kristovih sljedbenika, poslije Njegova izlaganja o novozavjetnoj nerazrješivosti braka. A kada je to bilo? O, davno, davno prije nego što se pojavio — Kinseyev izvještaj!

Kako nam je bliz i razumljiv i sveti Pavao, taj djelatnik izvanredne sposobnosti za trijezno uvažavanje činjenica, taj genijalni mislilac, koji promatra život svoga vremena s najvišeg vrha ondašnje kulture i obrazovanja pa, ne cijedeći riječi, bezobzirno kreše ono što misli!

»Dobro je za čovjeka — piše on u znamenitoj Prvoj poslanici Korinćanima — da ne dira žene... Ja bih želio da svi budu kao i ja...« (to jest neoženjeni)... »Prema tome, držim da je ovo zbog naredne nevolje dobro... za čovjeka da tako živi. Jesi li vezan za ženu? Ne traži rastave! Jesi li slobodan od žene? Ne traži žene!... Ali takvi će... (oženjeni)...« imati zemaljsku patnju, a ja bih vas htio od nje sačuvati«.[2]

Život nije slučajna avantura — treba imati povjerenja u nj

Sve što jest i sve što živi, postalo je iz najdubljeg Uzroka izvan sebe, poteklo je iz najvišeg Izvora iznad prirode, ali dalje teče koritom prirodnog uzročno-posljedičnog reda, ima nužne pravilnosti, neumitne zakone. Takav jedan zakon života, evo, sad je pred nama.

[1] Evanđelje po Mateju, 19, 10 — preveo Dr fra Ljudevit Rupčić.
[2] Prijevod Dr fra Ljudevita Rupčića.

»Sav je užas i strahota u tome — rekao je Byron — što ne možemo živjeti ni sa ženama ni bez njih«. Svakome će muškarcu, kad-tad u životu, ova ista misao pasti na pamet. A isto tako, nijedna od onih žena, koje su više voljele da ostanu slobodne, kao ptice u podnebesju, nego da ùprte na rame obaveze braka, ne može se oteti mučnom osjećaju da živi beskorisnim, jalovim životom.

»Djeca su glavobolja i teret«, misle u sebi, a ponekad se i gorko žale majke, okružene sitnim potomstvom, a ne znaju ili zaboravljaju da je život onih žena, koje nemaju te glavobolje i toga tereta, i beznadno prazan, i beznačajan, i samim njima očajno dosadan. Ȅ, pa kad već ne može drukčije da bude, i kad nema toga skrovišta u koje bismo se mogli zavući da nas ne dograbi i ne ščepa zakon života, koji svakoga neumoljivo goni u bračnu zajednicu, daj da onda malo bolje pogledamo je li ljubav, zbȉlja, samo zamka, ili je ona — možda! — još i nešto drugo.

Kad sve činjenice prikupimo zajedno i logičkom ih analizom prisilimo da govore, evo šta čujemo: *po najdubljem značenju svom brak je daleko manje zamka negoli odskočnica i uzletno polazište.* Brak je odskočnica koja nam pomaže da se odbacimo i ȕvis i ȕdalj mnogo više nego što bismo imali hrabrosti da to učinimo sami. Zahvaljući toj uzletnoj odskočnici, s njenim oprugama strastvene ljubavi, mi se zalijećemo u visine teških zadaća i odgovornih dužnosti, koje nas, kad ih uspješno posvršavamo, ispunjavaju osjećajem ponosa i sreće, a pred kojima bismo, da nije bilo nje, malodušno ustuknuli.

Treba, znači, da se ipak prepustimo onom zamahu, onoj silini zanosa, kojom nas ta odskočnica kao hicem upućuje na daleki lêt plemenitog životnog poslanja, a ne da bespomoćno i bez nade cvilimo kao uhvaćena zvijer.

Osvrnimo se još jednom na poneke momente u našem ispitivanju, da vidimo šta čovjek mora prije svega učiniti, ako mu je stalo da stȕpicu, zâmku ili gvȍžđa za lov preobrazi u odskočnicu.

Dan za danom prohujaše ljeta... zajedno smo... već je dvadeseta...

Nakon dvadesetak, rekao sam, godina, pred nama su negdašnji mladenci koje više i ne prepoznajemo, dva bešćutna i nastrana bića. No to je karikatura, namjerno sam pojačao krivine u likovima. Mogao sam tako isto da nacrtam i karikature neoženjenih i neudatih manijaka, namrgođenih momaka u godinama, ili ostarjelih, zajedljivih usidjelica.

Međutim, ne treba zaboraviti da ima i bračnih drugova u poodmakloj dobi života koji se još uvijek vole nježnom ljubavlju goluba i grlice o kojima smo čitali u stihovima od La Fontainea. Zajedničke su im drâge uspomene, zajedničke staze kojima su prohodili i kroz gajeve radosti i kroz trnje stradanja i muka. Oni više ne mogu jedno bez drugog. Gledamo ih vlažna oka od ganuća, i malo bi trebalo pa da ih i nesvjesno pozdravimo.

S godinama rijeka ljubavi izlila im se u široke, tihe vode prijateljstva. Čitav jedan zajednički proveden život iskovao je nerazoriv čuvstveni sklad među njima, usprkos neizbježivim potresima i olujama kroz koje su, i u svojim ličnim odnosima, morali da prođu. Tjelesne veze, koje su isprva imale prevlast i prvenstvo, ustupile su mjesto vezama duše, suglasju višeg reda, čije težište leži u vrlinama srca i duha. Ljubav se pročistila, postala je manje samoživa, nad njom više ne gospoduju putene želje i prohtjevi.

Nagon im je sada oplemenjen — to je htjela, za tim je išla, pa je to vlastitim rukama i obavila priroda: poskidala je, malo-pomalo, i sa muža i sa žene njihove čisto fizičke draži, te ih na taj način primorala da na višoj ljestvici vrednota potraže razloga da se vole u godinama što su im još preostale.

Baš namrgođeni i zloćudno zagrižljivi bračni parovi, ostarjeli supružnici, koji se međusobno vrijeđaju i ujedaju po čitav bogovetni dan, baš to i jesu oni ljudi što ne htjedoše da se pomire s oduzimanjem tjelesne ljepote kojim je dobronamjerna priroda htjela da im silom oplemeni dušu i na taj im način sagradi most u vedru i nasmijanu starost.

Što će njima blagodati koje se osjetilima ne troše! Kad ih više nisu imali u braku, tražili su izvan braka zadovoljenje svojoj sebičnosti.

Tu su činjenice, tu je na činjenicama utemeljena istina, i nitko ne može obrazloženo da tvrdi kako ovim postepenim oduhovljenjem bračni par ne stiče dragocjeno bogatstvo, i ne odnosi pobjedu nad stihijom nagonske ljubavi, nego da pada naniže, u mrtvu ravan usporenih životnih procesa.

»Eto, na taj način — priznaje Jacques Madaule — obmanjuje nas ne samo priroda, nego i sam Svevišnji Gospodin Bog neposredno, posvuda nam unaokolo podmeće stupice i mámce, ne bi li nas privukao onamo kamo sami, po našoj tjelesnošću sputanoj pameti, nigda ne bismo htjeli otići. Svoje čovještvo u Istini, u Dobru i Ljepoti, ljudsko biće može da ostvari jedino žrtvom samozataje«.

A do te samozataje najlakši put vodi kroz vratnice braka.

Etape u boju za pobjedu nad — samim sobom

Kad prođe vjenčanje, oboje se pokazuju kakvi stvarno jesu, bez umjetnog rumenila i bijelila na licu. Kojekakvi nedostaci u naravi i navikama izilaze na vidjelo baš onda kad obadvoje postaju sve manje popustljivi i sve manje voljni da jedno drugom gledaju kroz prste.

Dok su ih prije vjenčanja tamo-amo bacakali talasi ljubavne igre i mučilo ih pitanje »da li me on (ili ona) zbilja voli ili ne?«, brak im se bjelasao u daljini kao tiha luka spokojstva i sigurnosti. A kad je zamuknulo svadbeno veselje i stvaran život rastjerao magle romantike, uviđaju oni da vjenčanjem tek polaze na dugotrajan put, s karakterom i ličnošću bračnog druga na ramenima, kao više ili manje neugodnim teretom. Bračna sreća nije kovina za koju se ne bi hvatala i škodila joj rđa: prestanu li se muž i žena u četiri zida svoje kuće jedno drugog ustručavati, pa se razdrlje i odijelom i ponašanjem, ta će im udobna bezbriga sigurno izgristi slogu i ljubav, kao rđa što izgriza željezo.

Malo-pomalo zapažaju oni da im se naravi u koječemu nikako ne slažu. Prije ili kasnije svatko mora saznati i uva-

žiti tu istinu, da je bračni par nešto posve drugo negoli jednostavan aritmetički zbir, naznačen riječima: neoženjen muškarac plus neudata žena. Obadvoje njih treba da se trude oko toga kako bi jedno drugo što potpunije uključili u najprisniju cjelinu vlastitog života. Ovdje nadovezujemo na onaj razgovor u romanu »Campine«:

»Ima samo jedna mogućnost — rekao je mladić — da nas ljubav ne prevari. Slušaj me pažljivo: od ovog časa, ti više nećeš misliti o sebi, potpuno ćeš zaboraviti na se, žrtvovat ćeš svoje težnje i nagnuća, jedina će ti želja i misao biti kako bi usrećila mene. Tako ću isto, razumije se, i ja žrtvovati za tebe sve«.

To je ipak malko preoštro i odsječeno, kad pomislimo na ljudsku prirodu, kakva je po sebi. Ja bih to radije kazao ovako: »Odsada ćeš mjesto svoga ,ja', u žarište svojih misli položiti naše 'mi', tako da se želje, i moje i tvoje, zadovolje u suglasju međusobnih ustupaka«.

»Ljubav između dva bića — kaže drugi jedan psiholog — to je njihova stalna i strastvena želja da ZAJEDNIČKI ostvare uvjete u kojima će naći sebe i nesmetano izraziti ono što jesu, što misle i osjećaju; to je želja da ZAJEDNIČKI sagrade svoju kućicu svoju slobodicu i da u njoj saviju toplo gnijezdo, na razini uma i srca mnogo višoj od one u kojoj bi živjeli, da su ostali sami; jednom riječi, to je želja da podignu sebi perivoj u kom će se obadvoje bujno rascvjetati«.

»Kakav bi mi dobitak u tome bio, i čemu bih prtila bračni jaram ná se — uzvikuje ljepotica u romanu — kada ne bih udobnije živjela s mužem nego bez njega!«

Prostor mi je ograničen, pa ne mogu da potanko izložim kakve posljedice u stavu i držanju proističu iz ovakvih pojmova i načela.

Da zasad kažem samo to: ovakvo će shvaćanje djevojku sigurno odvesti na tanak led, bude li srljala u brak samo da se iščupa ispod roditeljskog nadzora, da se domogne višeg položaja u društvu, ili prosto što se boji da ne ostane usidjelica.

Takav isti poraz čeka i mladića koji se ženi samo zato što mu je djevojka seksualno privlačiva, što mu treba netko da ga mazi i tetoši, ili jednostavno zbog toga, što se drži poslovice: »Ne stoji kuća na zemlji, već na ženi«.

Prema tome, brak zahtijeva nešto slično obraćenju; čovjek treba da u sebi skrši naviku da sve prosuđuje sa gledišta vlastitih probitaka. A takav preokret u duši može da ostvari samo ljubav, koja sva odricanja zaslađuje medom i šećerom.

Breme potomstva

Mogao bih malopređašnjoj karikaturi postaviti nasuprot karikaturu muškarca, sladokusnog uživaoca u svim radostima života, ili karikaturu žene koja svu potrebu i svu glad za odanošću i ljubavlju pokušava da utoli staranjem oko pasa, mačaka i kanarinaca.

Kakvom samo besciljnošću, prazninom i ništavošću zveči taj njihov život!... A šta bi i moglo da ga ispuni? Uživanje i naslade? »Nema ništa mrže i dosadnije od zasićenih želja«.

Zgrtanje novca? — Opet isto pitanje: a šta bi njime kupili što vrijedi, jer novac je sâmo golo sredstvo za kakvu bilo svrhu izvan sebe... Sâm po sebi, novac može da bude cilj sâmo nakazama kakvi su razni Harpagoni.[1]

Zanimanje, stručni posao, zvanje? Ali gdje su ti i koliko ih ima takvih da bi se mogli podičiti zaposlenjem, službom, djelatnošću koja im je u životu sve i sva, koja im je stvaralačka strast? Razumije se: istraživači, umjetnici, borci za opću stvar, za pobjedu pravde, za istinsku umjetnost, za naučnu istinu, za društveni napredak. No koliko ih je takvih? Sâmo šačica!

Šta bi onda moglo dati smisao i značenje jednoličnom radu, kruhobornom rabotanju u službi, novcima u banci ili u čarapi?

Jedino izdanak budućnosti — dijete.

»Sâmo dijete ublažuje muku zbog neuspjeha i smanjuje nerazmjer između onog što je čovjek sve mogao da postigne i previše kratkog životnoga roka njegovog. Ono ga primo-

[1] Glavno lice u Molièreovoj komediji »Škrtac«. Pr.

rava da se više puta osvrne i vrati na stazu, kojom je već jednom prošao i samo letimice obrao plodove uspješnih napora, ono zadovoljava njegovu želju da nadživi sebe, da utisne trajniji pečat svoga lika u nemirno i prolazno šarenilo svijeta. U djeteta se tek razlistava, raste i cvjeta ono što u nas vene i nestaje svaki dan: snaga, ljepota i svježina duha. Ono je STVARALAČKA AFIRMACIJA ONIH KOJI OD PRIRODE NISU PRIMILI DARA ZA STVARANJE«. (Marie Forestier).

Žena bez poroda — jabuka bez roda

Dijete nije samo ukras, ono je uvjet bez koga bi život udvoje bio sasvim nemoguć.

»U ljubavi je sve uvijek i uvije novo, dotle nigda neviđeno« — veli jedan pisac. »U svakidašnjim prisnim dodirima između dva bića, koja nikad ne ostaju ista, ljubav svakog časa gori novim žarom. To je putovanje u zemlju čudesa, u kojoj se na svakom koraku pojavljuju sve nove i nove krasote zelenih visova pod azurnim nebesima, prisojnih livada čiji mirisi opijaju čula, cvjetnih brežuljaka na kojima bruji frula uz čarobno kolo vila«.

Ovaj nestvaran opis možda odgovara i stvarnom životu, ali sämo onih ljudi čija se osobnost odlikuje izvanrednom snagom i bogatstvom duha; njih već i samo njihovo zvanje nagoni da se bez prekida obnavljaju i uvijek stvaraju nešto novo: to su likovni umjetnici, pisci, ljudi filma ili kazališta, i tako dalje.

A prosječni ljudi, osrednje nadarenosti, kojima svagdanji napori u zvanju više mozak opustoše nego što ga obogate, imaju mnogo skromniji udio u sreći. Njih čama i dosada vrebaju već nakon jedne ili dviju godina zajedničkog života. Svojim ženama oni su rekli sve što su imali da kažu, a isto tako i njihove žene njima. Počeli su i nesvjesno ponavljati jedne te iste, pa i po tisuću puta već ispričane sadržaje. Ne pomiču se više ni koraka naprijed, već neprekidno obilaze istim dosadnim krugom naokolo, kao da okreću starinsku crpku za vodu, nazvanu dolapom.

Gnjilež raspada najčešće se uvlači među bračne drugove bez djece, izaziva otuđenje i ômrazu između njih, dok

im najzad sasvim ne razori brak i ne dokrajči ga rastavom. Zbog čega li to? Zbog toga što bi trebalo imati neizmjerno strpljenje pa živjeti udvoje, i sve uvijek udvoje. Nema ničega u navikama, u kretnjama, u ponašanju jednoga što neće, prije ili kasnije, postati nepodnošljivo drugomu: te kako briše nos, te kako razmotava novine, te kako čačka zube, te kako srče juhu. Nekadašnja ljubav može da se preokrene u nesklonost, antipatiju i gnušanje — više fizičko nego duševno — koje onda samo raste i raste, jer mu odsvakuda stiže nova hrana.

Kad bi se u takvim prilikama rodilo dijete, ono bi stiglo baš u pravi čas da spriječi katastrofu čije su munje već sijevale iza najbliže planine. Upravo kao što biva poslije obiteljskih gozbi uveče, kad se jelo sve pojelo i sve piće popilo, svi poustajali od stolova, posjedali uokrug, pa ćaskanje poteče, rekli biste sad mu kraja nema. Ali govorljivci ubrzo istresu svaki svoju vreću zanimljivih novosti. Razgovor jenjava, malakše i zapinje, kriomice svi zirkaju koliko je sati. Odjednom se pojavi sitan stvor, tapka bosim nožicama, došao je da obračuna s majkom što ga je prevarila i uspavala. Čitavo društvo u tren oka oživi, svi udare u žamor i graju, uživajući u njegovim nevještim kretnjama, punim samopouzdanja, i u rječitom tepanju kojim on, a da to ni sam ne zna, u stvari zahtijeva da mu se prizna ravnopravan položaj među odraslima, inače će primijeniti sankcije i zaplakati iz petnih žila. Sva dosada što je bila pritisla sijelo, iščezla je kao rukom odnesena.

Ali čemu dangubiti u obrazlaganju teze da je neplodan brak promašio svoju vlastitu bit?

U današnje vrijeme, kad i zvijezde filma i baleta, okružene divljenjem zbog svoje ljepote i laskanjem zbog talenta i slave, hoće da imaju dijete, nošeno pod vlastitim srcem, to je isto što i udarati na otvorena vrata.

Kroz ogledalce za lov može da sine pogled u beskonačno . .

»Što se tiče spola i spolnosti, priroda je loše obavila svoj posao«. Smatram ovu tvrdnju neodgovornom: prošlo je već i pedeset milijuna godina otkako na zemlji žive sisavci, a oko

pola milijuna otkako se po njoj kreću ljudska bića, muškarci i žene. Najednom ustaje gospodin Kinsey i zaključuje ništa manje nego da je priroda svoj posao loše obavila i rđavo postavila stvari.

Neće li možda u tome grmu ležati zec da nije ravnoteža u spolnim odnosima nego stanovište gospodina Kinseya loše odabrano, pa stoga i promašeno? Istina je da jedna, zbilja upadljiva činjenica bode oči promatraču društvenog morala. Svi su mladi supružnici u prve dane čvrsto uvjereni, da će se voljeti »cijelog života, sve do groba«. Daleko su i od pomisli, da bi njihova ljubav mogla da presahne, kao vrelo vode u sûšna vremena. Pa ipak, nakon kraćeg ili dužeg roka, cijelih osam desetina od sviju bračnih parova zapada u takvo stanje da se muž i žena sâmo na jedvite jade podnose. I to nije tek od juče, milijunima godina to već traje, kako veli mali princ[1] u povodu rata između krotkih ovaca i cvijeća.

Imamo li razloga da prirodu osudimo? Omakla joj se, tobože, pogreška! Ili je tako i htjela?

Ne! Ono što je priroda htjela, ne izaziva u nama osudu već nas prožima osjećajem zadivljenog strahopoštovanja: očevidno je da se ona upinje oko toga ne bi li kako ženu i muža navela da se, raskinuvši verige putenosti, oplemene i uzdignu do istinske ljubavi, koja ništa ne traži nego sve žrtvuje za sreću bližnjega svog. Ȅ, pa sad, ako joj ta namjera baš nikako drukčije ne pođe za rukom, ona će, poput razborite i brižne matere, koja bezazlenom smicalicom navodi slabunjavu djecu da piju riblje ulje ili kakav neprijatan lijek, i sama upotrijebiti obmanu i trik.

Sâmo je po sebi razumljivo da svim silama treba nastojati kako bi se očuvao nepomućen sklad u zamršenom spletu osjećajnih i tjelesnih veza. Ako, međutim, nekome svi takvi napori padaju u vodu, treba li on da se preda očajanju? Ni govora? Možda baš u tome času i počinje ono glavno... možda počinje, u stvari — SVE.

Fizički nam je sklad u ljubavi sasvim blizu pred očima, a ono što priroda s nama namjerava, i ne vidimo zbog velike daljine: zar to nije zabluda kad smatramo da je fizičko slaganje najvažniji pa čak i jedino važan momenat u braku, dok mu priroda ne pridaje veći značaj od značenja samo jedne komponente?

[1] »Le petit Prince« (»Mali princ«), djelo francuskog avijatičara, novinara i književnika Antoinea de Saint-Exupérya (1900—1944).

»Ne treba — rekao je Pijo XII u jednom govoru očevima obitelji — preuveličavati važnost i domašaj spolnog elementa u životu«.

Svadbeni lêt

Zar se ne bi moglo reći da u čovječjem životu, isto kao i u životu pčele, bunovno uzbuđenje ćutilâ i pijanstvo ljubavi imaju razmjerno skroman značaj i ograničen rok? Nakon plâmena u početku, njima obadvoma ne ostaje ništa drugo osim da se najtreznije prihvate zadaćâ koje im ljubav svojim posljedicama tovari na leđa. Palo im je sljeme na tjeme, kako veli poslovica, tu im je sad porodično ognjište, tu je kolijevka s čêdom u njoj kraj ognjišta, tu je briga o sreći bračnog partnera. A napori oko tih zadataka veoma će im često ugasiti blagdanji sjaj u duši i sivilom obojiti cio vi krug.

Većinom se ljudi varaju u tome što bi htjeli da čita svoj život pretvore u jedan jedini svadbeni lêt, pa da neprekidno, sve do smrti, lebde u slatkom ushićenju one prve sveobuhvatne ljubavi.

Zbog toga počinju glavinjati od jedne željene osobe do druge, očajnički tražeći onaj izuzetan doživljaj ljubavne sreće, koji čovjeku tek jedanput u životu može pasti u dio, pa ga zatim nestane zauvijek unepovrat. Oni ga, međutim, traže pod svaku cijenu, pa kud puklo da puklo. I tada se lome jedna bračna kola za drugim, niže se rastava za rastavom, ili kukavni tražioci nemogućega sve dublje tonu u kaljužu neurednih i nečistih veza. A trebalo je da se prilagode onome što nam očevidno sâma priroda nameće kao zakon, pa bi našli spokojstvo i mir u ravnoteži i sazreli bi srcem i saznanjem.

Muž i žena, u čijim dušama treperi svjetlo Kristova učenja, treba da ovdje u tokove zajedničkog života uključe sve mogućnosti što ih pruža riznica ispunjenih religioznih obaveza, da iskoriste svu duševnu snagu kojom se ljudsko biće može da ojača pijući sa izvora evanđeoske istine.

»Jedna od glavnih uloga ovosvjetske ljubavi — bez okli-jevanja tvrdi Jacques Madaule — u tome je da nas općini i okrene prema jedinoj i jedinstvenoj ljubavi... Jer niti je žena krajnji cilj muškarca, niti je muškarac krajnji cilj že-ne, već je njima obadvoma posljednji, najviši cilj ono Biće iz čije svemoći izviru i u čiju se veličajnu beskrajnost uli-jevaju potoci i rijeke cjelokupnog bítka, svega što se rađa i svega što mre, a to je Silni i Svevišnji Bog... Kršćanski se brak temelji na potpunom odricanju od onoga što su ljudi učinili glavnim sastojkom zemaljske ljubavi, na odricanju od svega što navodi jedno biće, sazdano od zemnog praha, da na postolje svetogrdnog obožavanja podiže drugo isto takvo biće. Posvećena milošću Previšnjega, zemaljska ljubav treba da premaši samu sebe i da se oplemeni. Toliki i toliki se brakovi okliznu i odjure nizbrdicom u sunovrat, zbog toga što supružnici ovo nisu razumjeli«.

A pisano slovo protiv braka?

»Pa onda je bolje da se čovjek i ne ženi«, s dirljivom su bezazlenošću govorili učenici, okupljeni oko Učitelja jednog predvečerja u judejskom selu blizu Jerihona. S livada su mirisale trave, čobani su dogonili ovce sa pašnjaka, a seljaci, osluškujući s poštovanjem razgovor u grupici stranaca, šapa-tom su vijećali tko će ih pozvati da kod njega prenoće, a tko pogostiti večerom. Nitko još nije znao da je ova noć blizu Jerihona samo jedna etapa na svjetskohistorijskom putu ko-jim se On, pošavši iz Galileje kroz nemirne varošice, kroz tiha seoca i zaseoke u donjem porječju Jordana, svaki dan sve bliže primiče Jeruzalemu. Na primjedbu svojih učenika o ženidbi, Krist im govori o beženstvu iz religioznih pobuda. I završi napomenom u kojoj se čuo akcenat Getsemanija i Golgote: »Tko može da shvati, neka shvati!« Smisao toga odlomka sja kristalnom jasnoćom. Dakako! Bračna zajedni-ca, utvrđena sponama koje se više ne mogu razriješiti, zah-tijeva i te kako velik samoprijegor. Ali još je veći samopri-jegor, još je teže samoodricanje što ga nameće celibat,[1] pri-hvaćen »iz ljubavi prema Kraljevstvu nebeskom«.

---

[1] Od latinskog pridjeva caelebs, neoženjen, samotan, i od ime-nice caelibatus, beženstvo, bezbračno stanje. Pr.

Ni sveti Pavao ni izdaleka nije onako razočaran ženo-mrzac kakvim bi ga, pod utiskom Prve poslanice Korinća-nima, netko mogao da zamisli. Tu je on poslanicu, naime, pisao u jednom od onih trenutaka u kojima je bio prožet osjećajem da se grmljavina posljednje trube samo što nije prolomila pod svodovljem prostora i vremena, objavljujući svršetak svijeta. To i jest pozadina njegovih nagovještaja o »nesigurnosti ovog života« i o »narednim nevoljama«.

Pa ipak, nitko nije o braku govorio s više pjesničkog osjećaja i s većom snagom rječitog izraza negoli on u po-slanici Efežanima: »Kako treba voljeti svoju ženu (ili muža svog)? Pogledajte kao je Krist ljubio Crkvu svoju«. I obrnu-to, mogli bismo još dodati, kako treba ljubiti Boga, Stvori-telja svog? Pogledajte kako je puna štovanja, zahvalnosti i samozataje istinska ljubav između muškarca i žene.

Prema tome, kršćanska misao, misao crkvenog učitelj-stva, tijesno povezuje otajstvo ljubavi i otajstvo svete veze čovjeka sa Bogom. Ta se dva otajstva prelijevaju i prelaze jedno u drugo, tako da stazom ljubavi prema bračnom dru-gu izbijamo na široku, suncem obasjanu magistralu, kojom nas otajstvo ljubavi prema Bogu vodi u vječnost.

I ne misli tako samo Crkva. »Zanimljiva je činjenica — piše Marc Oraison — da je brak posvuda i u svim vreme-nima bio povod i podloga za očitovanje vjerskih osvjedo-čenja i čuvstava, prilika za čisto religiozne obrede i pro-slave.

Da li je to prirođen smisao za vrhunaravno, urođen osjećaj za sveto i svetinju u duševnom sklopu čovječjem?

Ili je to, možda, naravna religija, proizišla iz uvida u moralni poredak života?

Problem je zamašan i težak, njegovo je rješenje još da-leko pred nama. U svjetlu kršćanske vjere i nade, s onog stajališta na koje nas uzdiže slovo Evanđelja, i s koga nam pucaju vidici na praskozorje, na trijumfalnu zoru i osvit vječnog Dana poslije zemaljske noći, nepobitna je i jasna ova ideja: i neizbježivu pokretljivost, razvojni tok i promje-ne spolnosti, u najširem značenju te riječi, i uzajamnu oba-vezu dvaju ljudskih bića na vjernost u njenoj sferi, obadvi-je te poluge života u čistoj bračnoj zajednici, preuzima

božanska milost Kristova i pretvara ih u oruđa za ostvarenje vrhunaravne svrhe čovjekove — a to je njegova sreća u Bogu — do koje su mu jednom zauvijek raskrčeni prilazi Otkupiteljevom smrću na križu«.

Jasne ideje služe nam za razmišljanje — rekao je neki filozof — ali ono što nam daje snagu da živimo, to su istine koje nadilaze našu ljudsku moć poimanja, to su nejasne i neshvatljive ideje.

Ova misao o sličnosti ljubavi prema Bogu i ljubavi prema bračnom drugu — ova uzvišena tajna, kako je rekao sveti Pavao — pripada onom skupu nedokučivih i neshvatljivih ideja, bez kojih bi nam, pod preteškim bremenom života, klonula koljena i nestalo daha.

Ženidbom se i udajom ne dobiva gotov brak: vjenčanjem se tek podižu skele bračnog zdanja

Sâm brak po sebi (osim u slučaju izuzetne sreće ili nesreće), niti je dobar niti je rđav. U nama je samim njegov uspjeh ili slom. Sve zavisi od činjenice kakvi smo, u stvari, mi, šta smatramo da je vrijedno, a šta ne, kakvi su nam duhovni putokazi u trenutku kad sklapamo brak.

Krenuti u bračnoj lađi na plovidbu uzburkanom pučinom života, noseći kao zalihu idealnosti jedino praznu i sladunjavu čuvstvenost iz pjesama sa kavanskog podijuma i sa stranica erotičkog šunda, znači sigurno doživjeti brodolom.

Uostalom, budimo uvjereni, da se oni što, pjevajući o »čarima« zabranjene i grěšne ljubavi, tobože zamiru od »kobne i tragične čežnje«, i oni što im sastavljaju te jeftine stihove, ako su oženjeni, u svome bračnom životu pridržavaju sasvim drugačijih načela nego što su ona koja iznose pred slušaoce radi svakidašnje kore hljeba i zarade.

»Blagoglasan sklad između muža i žene zahtijeva uzajamno prilagođavanje i samoograničavanje koje ne može biti djelo jednog dana. Ali je sreća u braku moguća, i ona doista i postoji. Nitko je već samim činom ženidbe i udaje ne prima gotovu. Nju bračni drugovi ostvaruju sami, ustrajnom ljubavlju, blagohotnom uviđavnošću i praštanjem, strpljivošću i dobrom voljom, nakon mnogih neizbježivih sukoba i razmirica.« (Marcelle Tinayre).

Sigurno je da će mladenkama i mladoženjama koji su navikli na misao da se bračna sreća već samim obredom vjenčanja dobiva na plitici, zrela kao lubenica, ove istine biti neprijatne i okrutno stroge. A neki će se, štaviše, zbog njih i obeshrabriti i klonuti duhom. Ali je i surova istina ipak neuporedivo bolja nego prijatne laži. Zato, kako reče neki američki humorista, sav odgojni trud koji bi šutke zaobišao ovakvo razotkrivanje stvarnosti, ne bi koristio pripremanju omladine za ozbiljan brak nimalo više nego što vježbe u vožnji na biciklu koriste onome tko bi htio da nauči ples.

Preveo *Ivo Šubarić*

Izdaje: Nadbiskupski Duhovni Stol — Glas Koncila, Zagreb, Kaptol 8. Odgovara: dr Josip Ladika, Zagreb, Nova Ves 7; Tisak: Štamparija »Informator«, Zagreb, Preradovićeva 21.

Uredništvo GLASA KONCILA

izdaje pored svojih dvotjednih novina također:

- **MALI KONCIL — mjesečnik za djecu**
- **POSLUŠNI DUHU — bilten Glasa Koncila za ekumenska pitanja (izlazi deset puta na godinu)**

Osim toga izdao je Glas Koncila više drugih knjiga:

- **NEDJELJNI MISAL** u 3 dijela — misni priručnik za vjernike
- **VELIKI KATEKIZAM** za više razrede osn. škole. Dosad su izišle dvije knjige: **O Bogu i našem spasenju, O Crkvi i sakramentima**
- **TRAŽIMO SMISAO — kako kršćanstvo rješava problem života,** od F. Lelottea, u dva sveska. Ovo je jedna od najuspjelijih kratkih sinteza kršćanske nauke, prvenstveno namijenjena mladima i svima koji žele upoznati sadržaj i duh katoličke vjere.
- Od novinarke Glasa Koncila **Berith** izišle su dosad dvije knjige: **MI, OVDJE** i **POZDRAV IGNACIJI;** u tisku je CRNI ŠATOR.